Káva

Pro některé africké státy je káva nejvýznamější zemědělskou plodinou. Ne že by obyvatelé těchto zemí byli takovými piják kávy. Většina pěstované kávy jde na vývoz a na vývozu kávy často závisí i celá ekonomika těchto zemí. V Burundi káva tvoří zhruba 57 % celkového vývozu země. Podobně je významný podíl je v případě Etiopie (34 %), Rwandy (28 %), Ugandy, Hondurasu či Nikaragui (16 až 19 %). Na celém světe je káva zdrojem příjmu pro zhruba 20 milionů drobných pěstitelů a jejich rodin ve více než 70 zemích. Krom Etiopie, která je kolébkou kávy, byly všechny země koloniemi Belgie, Anglie a Španělska. Koloniální mocnosti řídily po staletí hospodářství kolonií podle svých potřeb. A protože káva patřila mezi žádané luxusní zboží, zaměřily hospodářství kolonií na její produkci. Závislost na několika málo exportních plodinách podědily tyto země i po získání nezávislosti.

Za posledních 20 let stoupla celosvětově spotřeba kávy a maloobchodní tržby z kávy vzrostly z 30 na 80 miliard dolarů. To se zdá být dobrou zprávou pro drobné pěstitele, od nichž většina světové produkce kávy pochází, nicméně pro mnohé je pravdou spíše opak. Za stejnou dobu příjmy zemí kávu vyvážejících i přes růst objemu vyvezené kávy klesly o 40 %. Afričtí farmáři dostávali něco mezi 2 % (v případě kvalitních káv) a 6 % (v případě levných značek) z konečné ceny, kterou spotřebitelé platili. Zisky tak neplynuly chudým afrických farmářům, ale obchodníkům a zpracovatelům z bohatých zemí, kteří mají velkou tržní sílu díky velké koncentraci trhu. Vysokou koncentrací je myšlen fakt, že 45 % obchodu s nezpracovanou kávou ovládají jen tři firmy. A navíc více než polovinu kávy na světě zpracovává pět velkých firem.

Obrovský propad cen kávy na dosud historicky nejnižší úroveň nastal v období 2000 až 2004, kterému předcházelo pět po sobě jdoucích let, kdy nabídka podstatně převyšovala poptávku. V průběhu 90. let se s podporou Světové banky zaměřil na produkci kávy Vietnam, který se dosud vývozu kávy nevěnoval. Za několik málo let desetinásobně zvýšil svoji produkci a z úplné nuly se vyšvihl na druhého nejvýznamnějšího vývozce světa. Světová jednička – Brazílie ve stejné době v úsilí o navýšení příjmů z exportu zvýšila produkci. Nadbytek na světovém trhu se odrazil výrazným poklesem cen, jehož dopad byl katastrofální pro země vyvážející několik málo surovin, v nich pak zejména pro drobné pěstitele, kteří jsou na prodeji své úrody kávy životně závislí.

Rodina, již vypěstované množství kávy nestačí uživit, nemá dost peněz na to, aby vytrhala své kávovníky, zasadila jinou plodinu, například kakaovníky, a tři roky čekala, než začnou kakaovníky plodit. Zbývá jí tedy jediné - zkusit vypěstovat a prodat více kávy, aby vydělala alespoň tolik, co dřív. Tím se však znovu zvýší produkce, zvýšení produkce přispívá k dalšímu převisu nabídky a ceny dále klesají. Na straně poptávky přitom lze jen stěží očekávat nárůst. Spotřebitel pravděpodobně nezačne kvůli nižší ceně kupovat více kávy a namísto dvou šálků pít denně šálků pět. Na druhé straně však ani nabídka kávy podobně jako jiných zemědělských produktů nemůže reagovat na zvýšení poptávky zvýšením nabídky tak bezprostředně, jak by mnohdy neuvěřitelně rychlý vývoj cen na světovém trhu očekával. Zásoby, s nimiž je možné obchodovat, jsou závislé na obdobích sklizně a dalších faktorech jednoduše připsatelných přírodě.

Mít se jako kráva

Představ si sám sebe jako chudého afrického zemědělce snažícího se uživit na hektaru či dvou půdy. I když jsi možná neslyšel o globalizaci, jsi jí ovlivněn: prodáváš bavlnu, ze které vyrobí tričko pracovník na Mauritiu ve stylu navrženém Italem, nosit ho bude Pařížan. Jsi na tom sice finančně lépe než tvůj děděček závislý na tom, co si sám vypěstuje, cena, za kterou bavlnu prodáváš, je však nízká. Určuje ji totiž světový trh. Spojené státy utratí ročně 4 miliardy dolarů na podporu svých 25 000 farmářů, čímž je povzbuzují k vyšší produkci bavlny. Podpora dokonce přesahuje tržní cenu jimi vypěstované bavlny a v důsledku toho ji američtí farmáři mohou prodávat za cenu, které ty nedokážeš konkurovat. Cena, kterou dostaneš za svou bavlnu, tebe a tvoji rodinu neuživí. Přemýšlel jsi, že by sis koupil krávu a přivydělal si prodejem jejího mléka. Ale cena mléka na trhu je tak nízká, že se ti to nevyplatí. Tvé čerstvé mléko by muselo soupeřit se sušeným mlékem z Ameriky a Evropy, kde dotují každou krávu průměrně dvěma dolary denně. To je víc, než ty a tví sousedé aktuálně vyděláváte. Říkáš, jaký by to byl život, kdyby se vám dostávalo toho, co evropským a americkým kravám.

Joseph Stiglitz. In: Trade, The Gardian a ActionAid, 2003, [kráceno].

Ryby v Indonézii

Na začátek pár čísel. Pro bezmála 45 miliónů lidí na světě je zdrojem obživy rybaření. 90 % z nich jsou drobní rybáři. 70 % všech ryb, které se na světě zkonzumují, se dostává na světový trh z rozvojových zemí, většina z nich proudí ke spotřebitelům bohatého Severu. Rybáři v Indonézii jsou na lovu ryb závislí. Malý ulovek pro ně znamená malý výnos, ani velký úlovek jim však vždy vyšší příjem nezaručí. Je-li na trhu mnoho ryb na prodej, jejich cena klesne. Ryby jsou tak prodávány bez odpovídající odměny, nebo nejsou prodány a leknou. Přitom 70 % světových lovišť ryb ohrožuje přelovení. Zde je však třeba dodat, že se na něm tak nepodílí místní rybáři, kteří jsou obeznámení s ekologickými poměry oblasti, ale spíše rybářské flotily společností z bohatých zemí, které loví ve velkém.

V jiných případech jsou úlovky vhazovány zpět do moře. Rybářské lodě v Mollucas a Seramu běžně vyhazují 90 % svého úlovku zpátky do moře, protože se jim nevyplatí obchodovat s ničím jiným, než s výnosnými garnáty a tuňáky. Rozvinutí průmyslu na další zpracování méně kvalitních ryb by umožilo rybářskému národu zužitkovat neprodané ryby, například by z nich mohli vyrábět rybí prášek využívaný jako krmivo v chovu ryb a garnátů, mezinárodní obchodní regulace a národní politika to však neumožňují. Tzv. celní eskalace (neboli odstupňování cel) v Evropě a Americe, kdy se na výrobky s vyšším stupněm zpracování vztahují vyšší cla, brání rozvoji zpracovatelského průmyslu v rozvojových zemích. Například cla Evropské unie na zpracované ryby mohou dosáhnout až 40 %, zatímco clo na nezpracované ryby je pouze 5 %. Naopak vlastní indonézská dovozní cla ryb jsou velice nízká - do 3% , avšak domácí ryby jsou zdaněny 5 %. To vede národní firmy ke koupi ryb z dovozu a rybáře ponechává ještě s větším množstvím neprodaných ryb. Takže v současnosti dováží Indonézie přes 60 000 tun rybího prášku v ceně více než 37 milionů dolarů ročně (údaje z roku 2002) z Latinské Ameriky.

The tyrany of free trade, Friends of the Earth International, 2005, s. 14-17.

Kakao či čokoláda

Evropská unie dováží z rozvojových zemí více zemědělských produktů než USA, Kanada, Austrálie a Japonsko dohromady. Většinu plodin ovšem dováží v surovém stavu, ve svých členských státech je zpracovává, a pak je opět, s velkou přidanou hodnotou, vyváží. Za posledních 15 let se vývoz zpracovaných zemědělských produktů z EU zvyšoval dvojnásobně rychle oproti vývozu primárních (nezpracovaných) zemědělských produktů. EU tak doveze levné primární suroviny z rozvojových zemí, zpracuje je, a pak zpět do rozvojových zemí vyveze finální výrobky s velkou přidanou hodnotou. Tato situace je podporována odstupňováním cel. Jde o takové nastavení, při kterém jsou celní sazby nastaveny tak, že se zvyšují s vyšším stupněm zpracování určitého výrobku. (GAIN)

V praxi na příkladu kakaa to znamená, že zatímco je do EU možno dovézt nezpracované kakaové boby s nulovým clem, na dovoz kakaového prášku je stanoveno 7 % clo a na čokoládový polotovar obsahující kakaové máslo dosahuje clo 15 %. Obdobný přístup má i USA (žádná daň na kakaové boby, daň 0,52 centu/kg kakaového prášku a 52,8 centu/kg v případě čokoládových produktů obsahujících kakaové máslo) či Japonsko (0% na nezpracované kakaové boby, 10% na kakaovou pastu a 29,8% na kakaový prášek s přidaným cukrem). Obdobná je situace i v případě dalších plodin, např. rýže, sóji a dalších. (FAO, TTT)

GAIN (Global Agriculture Information Network): http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200308/145985786.pdf
FAO (Food and Agriculture Organisation of United Nations): http://www.fao.org/docrep/006/y4343e/y4343e0i.htm
TTT (Truth about Trade and Technology): https://www.truthabouttrade.org/content/view/1027/66/lang,en/

České mléko v Thajsku

Aby evropské země podpořily své výrobce mléka, dotují jeho produkci a vývoz. Český vývoz do Thajska byl v roce 2006 šestý nejvíce dotovaný vývoz České republiky do jiných zemí.

Thajsko je relativně chudou zemí s velkými sociálními rozdíly a je příjemcem rozvojové pomoci. Podle studie Mezinárodní organizace pro výživu a zemědělství (FAO) žije v Thajsku 62 milionů lidí, z nichž 49 % nachází obživu v zemědělství. Zemědělský sektor přitom vytváří pouze 9,8 % HDP a mlékárenská výroba tvoří jen 1 % celkové zemědělské produkce. 15,5 % venkovského obyvatelstva žije v chudobě.
V posledních desetiletích došlo v Thajsku k výraznému nárůstu mlékárenské výroby, kterému napomáhala i vládní politika. Namísto pouhé doplňkové aktivity se výroba mléka stala hlavní specializovanou činností smíšených farem. V letech 1980 – 1982 pocházelo z domácí produkce pouze 10 % spotřebovaného mléka, zatímco v letech 2000 – 2002 to bylo již 40 %.
Vládní politika Thajska se soustředí zejména na podporu domácí produkce a zvýšení soběstačnosti, současně usiluje o snížení chudoby a nárůst příjmů zemědělců v chudých oblastech. Thajsko též uplatňovalo přísná omezení na dovoz mléčných výrobků. Se vstupem do Světové obchodní organizace (WTO) však muselo některá přísná dovozní pravidla uvolnit. Zrušeny byly například dovozní kvóty na sušené plnotučné mléko, dotace evropskému mlékárenskému průmyslu však přetrvávají. V souvislosti s liberalizací dovozu mléčných výrobků vyvstává reálné nebezpečí, že dojde k nárůstu dovozu sušeného (plnotučného) mléka a naopak k poklesu odbytu domácího mléka.
Ve světovém měřítku thajská produkce mléka není dostatečně konkurenceschopná, zpracovatelský průmysl se proto může rozhodnout pro levnější mléko z dovozu, což může vést k poklesu podílu domácího mléka na thajském trhu

a k chudnutí místních zemědělců, kteří chovají krávy na mléko.

Glopolis: *Jak zvýšit koherenci české zemědělské a obchodní politiky pro rozvoj?* Studie a doporučení, 2008.

Agrofert Holding – příklad horizontální a vertikální integrace české firmy

Největším obchodníkem s pesticidy v ČR je pátá největší a nejbohatší česká firma– Agrofert Holding (100% vlastněný Andrejem Babišem). Agrofertu patří značná část českého chemického průmyslu (např. Synthesia Pardubice, Lovochemie Lovosice, Fatra Napajedla, Precheza Přerov, Deza Valašské Meziříčí), vlastní továrny na Slovensku (Duslo Šala, Istrochem Bratislava), v Německu (SKW Piesteritz Wittenberg). Je významným výrobcem hnojiv, barev, dehtu, sazí, plastů, výbušnin...

Agrofert vlastní také

- největší síť zemědělských skladů, výkupních firem, prodejců krmiv a zboží pro zemědělce v ČR – bývalé podniky ZZN (Zemědělské zásobování a nákup);
- dále druhého největšího českého výrobce mouky, těstovin a pečiva Penam a. s.;
- třetího největšího zpracovatele masa Maso Planá a. s. a Kostelecké uzeniny a. s.
- největší pekárenskou firmu PMD Union a drůbežárny Hyza na Slovensku.

Agrofert je také významným obchodníkem s benzínem a naftou; nákladními auty, zemědělskými a stavebními stroji (AGRI CS, Agrotec a. s.)
Podle výroční zprávy za rok 2007 ovládá Agrofert Holding přímo 133 firem a v mnoha dalších vlastní významný či méně významný podíl (jedná se o firmy spojené převáženě se zemědělstvím a obchodem). Na počátku roku 2009 byla schválena fúze Agrofertu s Agropol Group a. s. – významným obchodníkem se zemědělskými komoditami, pesticidy a hnojivy; vlastníkem zemědělských skladů a výkupních firem (např. Agrona, Belagra, Cerea, Proagro, Silagra) a největších českých drůbežáren ovládajících 40 % českého trhu s drůbeží (např. Jihočeská drůbež, Promt Modřice, Intergal Vrchovina a. s.).
Běžný spotřebitel potravin v ČR či na Slovensku denně přímo nebo nepřímo kupuje výrobky Agrofertu.

Zdroj: www.agrofert.cz

Velký bere

- Monsanto a další čtyři nadnárodních společností – BASF, Bayer, Dow a Syngenta – kontrolují 75 % světového trhu s pesticidy oproti roku 1994, kdy to bylo 12 společností
- Monsanto a DuPont společně dominují světového trhu s osivem kukuřice (65 % trhu), sóji (44 %).
- Monsanto kontroluje 91 % trhu s geneticky modifikovaným osivem na světě (údaj z roku 2004).

- Nestlé kontroluje 80 % mléčné produkce v Peru
- 3 společnosti kontroluji 85 % světového trhu s čajem, největším dodavatelem je na světě je Unilever.
- Pět největších výrobců osobních a nákladní automobilů zodpovídá za téměř 60 % prodeje motorových vozidel ve světě
- Dvě americké společnosti – Chiquita a Dole Foods – kontrolují 51 % světového trhu s banány.
- Čtyři supermarketové řetězce ovládají 75 % prodejů ve Velké Británii.

Zdroj: Action Aid (2005) Power Hungry: six reasons to regulate global food corporations.
Bananalink (www.bananalink.org.uk; 2008)
Vuapel, K. _ Worm, O, (2008): The Dirty Portfolios of the Pesticides Industry, Product Evaluation and Ranking of Leading Agrochemical Companies, Hambur, Greenpeace Germany.
Greer, J., Singh, K.: *A Brief History of Transnational Corporations*. Corpowatch 2000.

K různorodosti

Pro spotřebitele v rozvinutých zemích je snadné uvěřit, že průmyslové zemědělství a světový obchod vedou k nárůstu diverzity potravin. Dobře zásobený supermarket může být takřka ohromující zjevným výběrem potravinářských výrobků, které nabízí. V oddělení ovoce a zeleniny mohou zákazníci najít jídlo z celého světa: ananas z Havaje, mango z Jižní Ameriky, kiwi z Nového Zélandu a avokádo z Mexika. 80 % zboží v supermarketu tvoří zpracované potraviny, které i přes rozličné obaly často obsahují totožné látky. V mnohých případech také jedna firma vlastní množství různých značek téhož výrobku, aby zasáhla širší cílovou skupinu, takže opět jediné, v čem se zboží liší, je obal.

Zatímco supermarkety dosáhly pokroku a mohou nyní krom našich brambor prodávat červené, žluté, a dokonce i modré chilské brambory, farmáři v Chile dnes pěstují místo původních 1 000 odrůd brambor pouze 3 pro světový trh. Zdánlivě široký výběr ve skutečnosti zahaluje mnohem podstatnější zúžení v rozsahu dostupných potravin v celosvětovém měřítku, neboť několik málo druhů a odrůd, které se prosadily jako světové komodity, doslova převálcovalo stovky dalších odrůd, které předtím farmáři pěstovali. Např. z 10 000 odrůd pšenice, které se v Číně pěstovaly v roce 1949, zůstalo v 70. letech jen 1 000. V USA vyhynulo 95 % odrůd kapusty, 91 % odrůd kukuřice seté, 94 % hrachu a 81 % rajčat. Podle FAO (Potravinářská a zemědělská organizace OSN) zaniklo za poslední století na světě přibližně 75 % zemědělské diverzity.

Rozvinuté země stojí na vrcholu světového potravinového systému. Zatímco do rovinutých států se posílají potraviny z celého světa, z rozvinutých států do ostatních zemí se vyváží často jen několik druhů monokulturně vyprodukovaných komodit jako pšenice a kukuřice – a nejnověji také zpracované potraviny jako Coca-Cola a hamburgery – které nahrazují původní širokou škálu místních potravin.

Převzato z: Norberg-Hodge, Merrifield and Gorelick: *Bringing the Food Economy Home.*

....energie..

V dávné historii vynaložili lovci-sběrači při získávání potravy 1 jednotku své energie, přičemž 5 jednotek energie získali. Energetická bilance dnešního mechanizovaného zemědělství je opačná. Producenti k získání 1 jednotky vynakládají přibližně 10 jednotek energie. Tento stav je dán velmi vysokou dodatkovou energií, kterou vyžaduje výroba chemických hnojiv, provoz zemědělských strojů a spotřeba vody na zavlažování.

Výroba oděvů v Bangladéši -

V továrně na značkové oblečení v Bangladéši přišije dívka kapsu na džíny za 36 sekund, to dělá 100 přišitých kapes za hodinu, 1400 kapes za směnu. Pracuje od osmi hodin ráno do deseti večer, sedm dní v týdnu. Za poslední čtyři měsíce měla jeden den volno. Její mzda jsou 2 koruny na hodinu. Podobný typ továren vyrábějících obleční či elektroniku najdeme v různých oblastech na světě. V Mexiku se jim říká „maquiladoras“.

Zdroj: Anita Roddick, časopis *The Ecologist*, 2004.

Efektivní sója

Většina evropského dobytka a prasat je živa ze sójových pokrutin. Na pěstování sóji však rozlohy Evropy nestačí, a proto je většina zkrmovaného množství dovážen z Latinské Ameriky. Po Brazílii a Spojených státech amerických je Argentina třetí největší producent sóji na světě. Argentina je jedním ze států, které přijaly ekonomický model navrhovaný Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem a vydaly se cestou privatizace a liberalizace trhu, což umožnilo vstup na trh nadnárodním společnostem podnikajícím v osivech a agrochemickému průmyslu. Jednou z takových společností je i Monsanto. Malí rolníci, kteří kultivovali půdu po generece, byli mnohdy násilně přesídleni, protože nemohli dokázat vlastnictví pozemku. 50 000 farem v posledních letech zaniklo a ustoupilo dnešním 14 milionům hektarů sóji (z 95 % se jedná o geneticky modifikovanou odrůdu sóji patentovanou společeností Monsanto). Sója dokáže z půdy extrahovat velice dobře živiny, takže může být po několik let pěstována bez drahých hnojiv a její pěstování je ekonomicky výhodné. Při pěstování sóji však postupně dochází k ochuzování půdy a k erozi. Pěstování jsou vyhrazovány další oblasti, což má v Argentině i v jiných státech Jižní Ameriky za následek dramatický nárůst odlesňování. Podle Centra pro aplikovaný výzkum biodiverzity Conservation International: "se během uplynulých tří desetiletí stala kultivace sóji jednou z nejvýznamnějších hrozeb tropické biodiverzitě."

Sójový "boom" učinil z hospodářské krajiny malých farem, lesů a a různorodých ekosystémů oceány monokultur. Jelikož je monokulturní mechanizované pěstování náročné na energii ve formě ropy, ne však na lidskou práci, venkov se vylidnil.

Pro velké majitele půdy je stále výnosnější pronajímat či prodávat půdu na produkci sóji, než pěstovat plodiny pro místní spotřebu. Místí dodavatelé zeleniny, mléka a masa postupně mizí. S tím se vytrácí i pracovní místa, lidé nemají za co kupovat dovážené produkty. Podíl sóji v argentinském jídelníčku se mění v národní zdravotní problém. Vláda a odborníci doporučují, aby sója nebyla součástí jídelníčku dětí do pěti let. Kromě toho většinou není testovaná na zbytkové pesticidy. Zatímco se Argentina specializovala na krmení evropského a amerického dobytka sójou, má problém nasytit své obvytele, z nichž přes 38 % žije pod hranicí chudoby.

Příklady Brazílie, Thajska, Indonésie a dalších zemí ukazují, že rozvoj dostatečně produktivního exportního zemědělství výrazně přispíval k ekonomickém růstu. Takové zemědělství však nebývá významným zdrojem zaměstnanosti. Přispívá jen k obohacení hrstky velkých vlastníků půdy a rozšiřování obdělávaných ploch na úkor

původních pralesů nebo jiných cenných ekosystémů.

The tyrany of free trade. Friends of the Earth, 2005, s. 20

Niesten, E.T., Rice, R.R., Ratay, S.M., Paratore, K., Hardner, J.J., et Fearnside, P.: Commodities and conservation: the need for greater habitat protection in the tropics. Center for applied biodiversity Science at Conservation International, Washington D.C. 2004..

Elektronika

Mnoho spotřebitelů věří, že zakoupený MP3 přehrávač vyrobila přímo společnost, jejíž jméno přehrávač nese. To však často není pravda. Například 30 % mobilů prodaných v roce 2007 bylo pro značkové společnosti navrženo nebo kompletně vyrobeno spotřebitelům často neznámými společnostmi, např. Flextronics, Foxconn, BenQ a Compal. Tento podíl se stále zvyšuje.

Společnosti zabývající se prodejem elektroniky totiž stále častěji přistupují na systém "výroby bez továren", což znamená, že si výrobky prodávané pod vlastní značkou nechávají dodávat od smluvně vázaných partnerů a samy nic nevyrábí.

Zatímco řízení společností sídlí většinou v bohatých zemích Severu, stejně jako spotřebitelé, jimže je elektronika určena , tak většina subdodavatelů elektroniky je asijských, někdy i východoevropských. Čína nabízí světovým investorům velké množství levné pracovní síly a také díky tomu je největším světovým výrobcem spotřební elekroniky. Více než polovina MP3 přehrávačů vyrobených v roce 2006 pocházela z Číny.

„*200 juanů stojí bydlení, 400 juanů jídlo, 100 juanů telefon, 100 juanů cigarety a 100 juanů zábava za měsíc v Doumenu. To je dohromady 1000 juanů. Je nemožné ušetřit peníze*," říká zaměstanec továrny Flextronics, která v čínské provincii Zhuhai vyrábí herní konzoly.

Minimální mzda v provincii je 770 juanů, přičemž základní mzda v továrně je 935 juanů (zhruba 2500 Kč) měsíčně. Ve vrcholech sezóny si zaměstnanci mohou vydělat 1000 - 1500 juanů, pracují však 100 až 180 hodin přesčasů za měsíc, což je daleko za čínským povoleným limitem 36 hodin. V rámci udržení výrobních norem mohou zaměstnanci odcházet na záchod jen s tzv. s duty-off kartou, na 100 zaměstnanců připadá jedna. V jiné továrně je zaměstnancům za minutu pozdního příchodu z oběda strháváno 50 juanů (kolem 135 Kč). Práce často probíhá v podmínkách ohrožujících zdraví. Celou jedenáct hodinovou směnu zaměstnanci prostojí. V odděleních pájení a sprejování jsou vystaveni toxickým výparům a chemikáliím, a aby stíhali pracovat dostatečně rychle, nepoužívají ochranné rukavice. Pokud nesplní výrobní normu 2 860 herních konzol za směnu, musí je bezplatně vyrobit v přesčase.

Migrace za prací do měst se stala čínskou strategií potírání chudoby a zajištění ekonomického růstu. Mladé venkovské ženy, které přicházející o práci v zemědělství a které mají na tomto ekonomickém růstu největší zásluhu, však platí vysokou cenu. Jako přistěhovalci z jiných provincií jsou na nějnižším stupni společenského žebříčku. Nízké mzdy, přemrštěné a nedobrovolné přesčasy, zdravotní a bezpečnostní podmínky včetně nemožnosti organizace nezávislých odborů jsou problémy, kterým musí čelit.

Odběratelské firmy jako Microsoft, Apple, Motorola, Sony či Nokia v celosvětové honbě za nižšími výrobními náklady požadují nižší výrobní ceny po svých dodavatelích, kteří snižují výrobní náklady často na úkor zaměstnanců. "Výrobci bez továren" v mnoha případech odmítají převzít za pracovní podmínky svých dodavatelů elektroniky zodpovědnost.

Zdroj: *Playing with labour rights. Výroba hudbeních přehrávačů a herních konzol v Číně.* FinnWatch, SACOM a SOMO, 2009.

Pro koho je efektivita dobrá

Mexiko jako první chudší stát uvolnilo celní bariéry v obchodu s bohatými zeměmi. V roce 1994 se stalo součástí NAFTA – Severoamerické zóny volného obchodu mezi s Kanadou a s USA.

Na mexický trh začala proudit dotovaná americká kukuřice, které nemohou menší pěstitelé konkurovat. Levná krmná žlutá kukuřice nahradila tradiční výživnější bílou, která byla zdrojem příjmu pro 3 miliony rolníků - 40 % všech zemědělců. Výkupní cena kukuřice pro pěstitele mezi lety 1982 a 1998 klesla z 1300 pesos na 600, pro spotřebitele však cena tortil (kukuřičných placek) mezi lety 1994 a 1999 stoupla 3,5krát.

Zatímco farmář dostane za svou úrodu o polovinu méně, spotřebitel zaplatí za kukuřičnou placku zhruba třikrát více. Výhoda, kterou měl spotřebitel díky větší konkurenci pěstitelů teoreticky získat, zůstala někde po cestě k němu. Nehledě na to, že počet druhů kukuřice, z které si může vybrat, klesá se stoupajícím počtem krachujících malých pěstitelů.

Zdroj: Murphy, S.: *Concentrated Market Power and Agricultural Trade*. Ecofair Trade Dialogue, Discussion Papers, 2006.

Vzdálenost dopravy

Potraviny dnes ke spotřebiteli většinou urazí dlouhou cestu. Světový obchod v současné době by nemohl fungovat bez levné dálkové dopravy. Například jablko z Nového Zélandu (největší světový exportér jablek) může být u nás v obchodě stejně drahé jako české, ale do jeho ceny není zahrnuta energie potřebná na pěstování a transport z druhé polokoule Země. Nejnáročnější je letecká přeprava čerstvých potravin, jejíž dopad je navíc zvýšen předpokladem trhu, že spotřebitelé musí mít k dispozici stabilně všechny druhy potravin, bez ohledu na sezónu (např. jahody nebo čerstvý salát v zimě).

Z celkového objemu uvolněných plynů, které mají vliv na změnu klimatu, způsobuje světová doprava 23 %. Z toho připadá 74 % na silniční dopravu a 12 % na leteckou.

Na produkci emisí skleníkových plynů se také podílí přeměna tropického pralesa na zemědělskou půdu stoupající s rozrůstáním monokulturního pěstování, expanzí produkce rýže, zvyšováním stavů dobytka (31%) a používáním dusíkatých hnojiv (38%). Intenzivní zemědělství vede k rychlému vyčerpání půdy, znečištění spodních vod a jiným dopadům na zdraví zvířat a lidí. Proto se v poslední začíná zemědělcům doporučovat, aby přecházeli na šetrnější způsob produkce, která respektuje životní prostředí a spotřebovává méně energie.

Zdroj: De Schuter: *Trade and Right to food*, 2009, s. 30

Koltan v Kongu

Demokratická republika Kongo patří z hlediska přírodních zdrojů k nejbohatším zemím v Africe. V polovině 90. let se v zemi rozhořel vnitřní válečný konflikt, který trvá v podstatě dodnes. Důvodem nekončících nepokojů je rozsáhlá těžba nerostných zdrojů, které se skrze zahraniční obchodní společnosti vyvážejí do průmyslových zemí, které tyto suroviny dále zpracovávají.

V Kongu se nachází přibližně 80 % světových zásob koltanu (rudy, z níž se získává tantal). Tantal má díky své neobyčejné tvrdosti a vynikajícím vodivým schopnostem široké využití ve výrobě mikročipů pro mobilní telefony, notebooky, herní konsoly, počítače a další spotřební elektroniku. Zisky z vývozu koltanu nezůstávají však konžské vládě, ale plynou legálním a pololegálním organizacím do okolních států, především Rwandy a Ugandy, které válku pomohly vyvolat. Na obchodu s koltanem se podílí více než 20 evropských firem. Mezitím jsou Uganda a Rwanda dobře hodnoceny Světovou bankou za výsledky v hospodářskům růst a exportní výkonnosti.

Zdroj: UN Report of The Panel of Experts on (…), 2003

Zlato v Ghaně

Výměnou za půjčku Světové Banky poslechla Ghana v roce 1983 radu Mezinárodního měnového fondu a uskutečnila systémové změny svého hospodářství. To vedlo k privatizaci a masivní expanzi těžebního odvětví v Ghaně, které se zaměřilo především na těžbu zlata na vývoz. Vláda, s cílem přilákat investice do důlního odvětví, dala pobídky ve formě celních a daňových úlev, čímž vytvořila příjemné investiční prostřední především pro zahraniční těžařské společnosti. Do ghanské ekonomiky začalo s těžbou proudit odhadem asi 70 milionů dolarů ročně. To je však pouhých 10 % z hodnoty prodaného ghanského zlata. 80 % zisku odvádějí nadnárodní těžařské společnosti ze země.

Přitom sociální a environmentální dopady těžby jsou katastrofální. Asi 50 000 původních obyvatel bylo přesídleno bez kompenzace, protestující proti těžbě jsou zadržování a roste kriminalita. Voda je znečištěna těžkými kovy, zejména arsénem. V západní části okresu Wassa bylo těžbou zničeno 60 % ghanského pralesa.V důsledku zničení životního prostředí se rozšířila malárie, tuberkuloza a kožní choroby. Těžební aktivity kontaminovaly půdu, takže na ní již nelze nic pěstovat. Ztráta zemědělské půdy a používaní přístupových cest je příčinou konfliktu mezi místními obyvateli a bezpečnostními složkami důlních společností. Ty se vystupňovaly až do násilných střetů, končících někdy smrtí vesničanů.

Ghana je příjemcem zahraniční rozvojové pomoci, avšak jen pro srovnání - rozvojová pomoc plynoucí ze zbytku světa Ghaně včetně odpuštění dluhů činila v roce 2007 1,05 miliard dolarů. Pouze environmentální škody způsobené těžbou jsou však odhadovány na 2,2 milardy dolarů, tedy mnohokrát více než výtěžek z těžby, který Ghaně zůstává.

Action Aid: *Tyrany of Freee Trade*
Statistical Annex of the 2009 Development Co-operation Report (*), tab. 25. Dostupné z http://www.oecd.org.

Haiti

Poté, co Haiti rychlým krokem pokročilo v liberalizaci trhu, výrazně zde stouply ukazatele chudoby a podvýživy. Samotný Mezinárodní měnový fond uvádí, že 42 % dětí do pěti let trpí podvýživou a v důsledku zvýšení nezaměstnanosti klesl hrubý domácí produkt z 600 dolarů na osobu v roce 1980 na 369 dolarů v roce 2004. Dovozní cla rýže byla během dvou let 1994-1995 dramaticky snížena z 35 % na 3 %, a tak dovoz dotované rýže ze Spojených států snadno zaplavil haitský trh a zničil obživu 50 000 rodin, které pěstovaly rýži. V současnosti pochází dvě třetiny spotřebovávané rýže z dovozu a Haiti utrácí své rezervy zahraniční měny za dovoz rýže - produktu, který by země snadno mohla sama pěstovat, a čímž by místní farmáři zase získali prostředky k přežití. S příchodem levné rýže

museli haitští rolníci opustit svá pole a nechat se zaměstnat v robotárnách, tzv. maquilách, kde pracují za ještě

těžších pracovních podmínek.

Sharma, Devinder: *Trade Liberalization in Agriculture. Lessons from the First 10 Zears of the WTO.* APRODEV, 2005.

Rozvoj Japonska po druhé světové válce

Japonsko dnes patří k nejbohatším zemím světa. Po druhé světové válce, kdy bylo světové hospodářství zdevastované, zvolila země strategii ochrany domácí produkce a částečné izolace od světového trhu. Japonsko aplikovalo řízené hospodářství a selektivní protekcionismus, kdy tamní Ministerstvo obchodu a investic vybíralo preferovaná odvětví a výzkumu. Vládní a soukromé investice pak směřovaly ve vyšší míře právě do rozvoje těchto odvětví. Domácí výroba vybraných odvětví byla chráněna vysokými cly, takže se mohla rozvinout, vše ostatní mělo na japonský trh volný vstup. Nejdříve se Japonsko specializovalo na loďařství a energetiku, což však zvýšilo závislost na dovážených surovinách. Kvůli ropné krizi v 70. letech se Japonsko rozhodlo specializovat na energeticky méně náročná odvětví jakými jsou výroba spotřební elektroniky, informačních technologií, polovidičů a automobilový průmysl. Výsledkem jsou dnes světoznámé firmy jako Sony, Canon, Honda, Toyota a mnohé jiné.

Rozvoj průmyslu v USA

V době kolonizace bránila Velká Británie americkým koloniím v industrializaci. Po získání nezávislosti začaly Spojené státy americké vytvářet základnu později mohutně rozvinutého průmyslu, a to kromě jiného tak, že zavedly 5% plošné clo na dovoz všech výrobků. Mezi lety 1792 a 1819 byla cla navýšena na průměrných 12,5%. Do konce druhé světové války měly USA jedny z nejvyšších cel na dovoz zpracovaného zboží na světě.

Cukrová třtina pro zahraničí

Kuba jako španělská kolonie obchodovala dlouhou dobu pouze se Španělskem. Havana, jediný "povolený" přístav měla rozvinutou výrobu, disponovala důležitými hutěmi a měla nejdůležitější loděnici v Latinské Americe. Obchodní rozkvět města vedl ke vzniku nejrůznější pracovní nabídky. Základem ekonomie venkova byla pole tabáku a dobytkářství. V roce 1762 se Angličané na jedenáct měsíců zmocnili Havany. Za tu dobu přivezli Britové takové množství otroků, co do té doby Španělsko za dvanáct let. A od té chvíle bylo hospodářství ostrova modelováno podle zahraniční potřeby cukru. Španělský monopol se po anglické okupaci rozpadl. Plantáže cukrové třtiny na vývoz pohltily řemeslníky, dělníky i stále přivážené africké otroky. Také drobní zemědělci, dosud pěstující tabák či ovoce, kterým byla zabrána půda pro pěstování cukrové třtiny, byli nuceni se přidat k produkci cukru.

V roce 1792 importovala Kuba ve velkém sušené maso, které ještě pár let před tím tvořilo základní vývozní komoditu ostrova. Zkomíraly loděnice, produkce tabáků pomalu upadala. Od poloviny 19. století dodávala Kuba třetinu úrody cukrové třtiny Spojeným státům americkým, na konci čtyřicátých let 20. století, odebíraly USA téměř veškerou cukrovou produkci. Ekonomika byla vystavena propadům cen cukru v letech 1897 a 1921. Kuba ze Spojených států dovážela nejen automobily a stroje, papír a oblečení, ale také rýži, fazole, česnek, maso a bavlnu. Dovážela téměř polovinu ovoce a zeleniny své spotřeby, ačkoliv pouze třetina obyvatel v produktivním věku měla stálou práci a polovina půdy hlavních cukrovárenských společností ležela ladem. Po revoluci se Kuba pokusila naráz omezit produkci cukru a diverzifikovat zemědělství. Příjmy z vývozu třtiny jí však chyběly na rozvoj průmyslu. Proto pokračovala v exportu cukrové třtiny do zemí východního bloku. Dnes je Kuba zajímavým případem samozásobitelské avšak diverzifikované ekonomiky, kterou vyvinula víceméně z nutnosti, když ztratila pádem východního bloku v devadesátých letech odběratele zboží. To svědčí o velkých ekonomických schopnostech malých kubánských lidí nezávislé na (ne)schopnosti kubánských politiků.

Eduardo Galeano: Las venas abiertas de América Latina. Siglo XXI, 2001.

Možnosti obchodní politiky Ghany

Spoluúčast na tvorbě globálních pravidel obchodu je úkolem obchodní politiky států. V Ghaně ji má na starosti Ministerstvo obchodu a průmyslu (MoTI), které však trpí všeobecným nedostatkem zdrojů pro svou práci. Úředníci nemají k dispozici dostatek telefonů a počítačů, internetové spojení je nespolehlivé. Přístup k základním informacím o obchodě tedy pokulhává. Ghana nemá dostatek lidí, ani peněz na dostatečný výzkum, přípravu ani koordinaci mezi různými ministerstvy, natož mezi ghanskými podnikateli či občanskou společností. Nemá tedy ani vlastní, dobře propracovanou pozici k řadě otázek projednávaných na mezinárodní úrovni, ani dostatek kapacit pro výkon svých práv (např. prošetření případů možného dumpingu (prodej pod výrobními náklady s úmyslem zlikvidovat konkurenci poškozující ghanské firmy). Ghana disponuje pouze jediným attaché při WTO v Ženevě, kde však často probíhají paralelně vyjednávání v několika pracovních skupinách, které jsou pro Ghanu důležité. Země nemá žádného přiděleného pracovníka v Bruselu pro dohled nad klíčovými vztahy s EU. Ghanští úředníci nemají dostatek financí na cesty do Evropy, dokonce ani po západní Africe, aby mohli dobře prosazovat národní zájmy a budovat spojenectví pro mezinárodní jednání. Jen zanedbatelná část diplomatů a úředníků MoTI má dostečné obchodní vzdělání a praxi ze oblasti státní správy či podnikání.

Zdroj: Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, 2000

Léky

Nové vynálezy je nákladné vyvinout, ale levné kopírovat. Pokud by konkurence mohla nové vynálezy hned kopírovat, brzdil by se technologický pokrok, protože by chyběla motivace finanování nových výzkumů. Tento problém mají vyřešit Práva duševního vlastnictví (TRIPs), která patentovaným vynálezům a dílům dávají 20ti letou ochranu, kdy je nemůže bez zakoupení patentu nikdo jiný vyrábět. TRIPs se vztahují také na chudé země, které měly do devadesátých let výjimku, aby mohly vyrábět například levné léky. V městských čtvrtích Ugandy utratí nyní chudí lidé za léky i jednu třetinu svého příjmu. Ve východní provincii Zambie, v regionu, kde tři čtvrtiny obyvatel přežívají za méně než jeden dolar na den, se platí 7 dolarů za antibiotika proti zápalu plic, který je nejčastější příčinou dětských úmrtí v období dešťů. „ Předepsat tyto cenově nedostupné léky je jako vydat potvrzení o smrti. Víme, že si to chudé domácnosti nemohou dovolit – a známe důsledky," komentuje situaci místní doktor.

Oxfam: Rigged rules and double standards. 2002.

Biopirátství

Tento termín se vžil pro označení praktik velkých farmaceutických a chemických firem, které zneužívají tradiční znalosti účinků rostlin ve specifických lokalitách. Při výzkumu léčiv a nových účinných chemikálií se využívá tzv. nahodilého testování, kdy se sbírají méně známé či nově objevené druhy a zkouší se, co by se z nich dalo vyrobit. Úspěšnost tohoto testování je 1:10 000. To je samozřejmě finančně velmi náročné. Pokud však bio-prospektoři využijí znalostí tradiční medicíny, úspěšnost stoupne až na 1:2. To by bylo možné chápat jako velmi dobré spojení tradiční medicíny s moderní vědou. Bohužel nadnárodní firmy si často nechávají patentovat i staré tradiční postupy a po národních vládách pak vyžadují zákaz tradiční výroby.

Nejznámější kauzou je biopirátství výrobků z nimbovníku (Neem Tree), které nalézají široké uplatnění v zemědělství i kosmetice. Evropský patentový úřad v roce 2005 rozhodl, že není možné patentovat použití semen z nimbovníku jako fungicidu (prostředku proti houbám a plísním), jak se o to pokoušela americká společnost Thermo Trilogy. Za žalobou proti patentu ovšem nestál žádný stát, ale skupina aktivistů, kterou vedla indická vědkyně Vandana Šiva. Chudé země totiž nemají dostatek prostředků, aby se pouštěli do sporů o patenty. Navíc si nechtějí pohněvat vlády bohatých zemí, v nichž mají farmaceutické a agrochemické firmy svá silná lobby. Většina politiků z třetího světa má ještě v dobré paměti hlasování Jemenu v Radě bezpečnosti OSN proti USA. Během následujících tří dnů zastavily Spojené státy Jemenu, jedné z nejchudších zemí světa, slíbenou pomoc ve výši 70 milionů USD...

Zdroj: *Česko proti chudobě, 2008.*